

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.9

Н. В. Тульчевськакандидат юридичних наук
Класичний приватний університет

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАБРАННЯ ЗАКОННОЇ СИЛИ ЗАОЧНОГО РІШЕННЯ В МЕЖАХ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу набрання законної сили заочного рішення в цивільно-процесуальному судочинстві України. Визначено, що інститут заочного розгляду справи справедливо вважають однією з форм реалізації принципу змагальності та надбанням цивільного процесу. Зазначено, що практика застосування норм, які регулюють розгляд справи в порядку заочного рішення, розширюється, і виникають проблеми щодо тлумачення та застосування норм, які регулюють порядок заочного розгляду цивільних справ.

Ключові слова: заочне рішення, заочний розгляд цивільних справ, заява, позов, цивільне судочинство, судовий процес.

I. Вступ

У Цивільному процесуальному кодексі, прийнятому Верховною Радою України 18.03.2004 р. заочний розгляд справи закріплено розд. III гл. 8 ст. 224–233.

На сьогодні в Україні реалізація заочного інституту в цивільно-процесуальному законодавстві не позбавлена недоліків, що іноді призводить до суттєвого порушення прав і законних інтересів осіб. З моменту виникнення заочного інституту ЦПК зазнав істотної трансформації та потребує серйозного доопрацювання. Цим і зумовлено вибір теми дослідження та її актуальність.

Реформування системи цивільного судочинства вимагає від законодавця введення низки процесуальних новел, які покликані забезпечити конституційне право на судовий захист. Чинний Цивільний процесуальний кодекс України запроваджує інститут заочного розгляду справи, який справедливо вважають однією з форм реалізації принципу змагальності.

Положення щодо заочного розгляду цивільних справ не є логічним розвитком попередніх законодавчих напрацювань і результатом глибоких теоретичних розробок, вони недостатньо апробовані на практиці. Означені причини пояснюють недосконалість (неповноту, суперечливість, недостатню конкретність) відповідних законодавчих положень, що викликає труднощі в правозастосуванні та нагальна необхідність теоретичного обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення цього інституту.

Питання загальнотеоретичного аналізу аспектів набрання законної сили заочного рішення в цивільно-процесуальному судочинстві в межах прийняття чинного цивільного процесуального законодавства України розглядало багато юристів, учених у галузі цивільно-процесуального законодавства, зокрема: К. Анненков, М. Балюка, С. Бичкова, Л. Буркацький, Л. Ванеєва, Р. Гаврік, Ф. Горбонос, П. Єлісейкін, М. Зайцева, В. Комаров, В. Кравчук, Т. Кучер, О. Онішко, Т. Сахнов, С. Сеннік, І. Татулич, В. Тертишнікова, М. Трипольська, О. Угриновська, С. Фурса, Г. Чурпіта, М. Штефан, М. Ясинюк. Незважаючи на широкий спектр дослідження проблемних аспектів, у теорії цивільного процесуального права є багато спірних питань, що стосуються заочного розгляду справи та набрання заочного рішення законної сили, зокрема процесуальних особливостей розгляду та вирішення справ, які ще недостатньо вивчені та потребують поглибленого дослідження та аналізу.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити основні проблемні аспекти набрання законної сили заочного рішення в цивільно-процесуальному судочинстві в межах цивільного процесуального законодавства України.

III. Результати

Треба зазначити, що реалізація заочного провадження в цивільно-процесуальному законодавстві України не позбавлена недоліків, що іноді призводить до суттєвого порушення прав і законних інтересів осіб, а також проблемних аспектів, які виникають унаслідок неузгодженості законодавства.

Термін “заочний” означає такий, що відбувається за відсутності особи, якої щонебудь стосується. Тому буквально тлумачення словосполучення “заочний розгляд справи” дало б змогу зробити висновок, що

це будь-який розгляд справи у відсутності осіб. Але законодавець пішов іншим шляхом. Згідно з ЦПК України, заочним визнають лише розгляд справи, що відбувається за відсутності відповідача й за чітко встановлених умов. За своєю процесуально-правовою природою заочний розгляд справи в цивільному судочинстві не є самостійним видом провадження, адже він не зумовлений природою матеріально-правового відношення, характером і підставами розглядуваних судом вимог [6, с. 52].

Інститут заочного рішення спрямований, з одного боку, на розширення засад диспозитивності в цивільному процесі (зокрема свободи розсуду сторін), а з іншого боку – на запобігання можливості зловживання процесуальними правами та встановлення відповідальності за ці зловживання [5].

Як зазначають Ф. Горбонос і Н. Іващук, гл. 8 розд. III ЦПК України регламентовано інститут заочного рішення, яке визначають як рішення, що ухвалює суд у разі неявки в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений, та від якого не надійшло повідомлення про причини неявки, або зазначено ним причини визнані неповажними, та якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи [5].

Безспірно, запровадження законодавцем заочного розгляду справи мало на меті розширення судового захисту фізичних та юридичних осіб, свободи та розсуду (принцип диспозитивності), а також усунення можливості зловживання суб'єктивними процесуальними правами та встановлення певної відповідальності за їх зловживання. Інститут заочного рішення не порушує конституційного принципу змагальності процесу, оскільки забезпечується певною інформативністю сторін про позицію кожного, судові засідання проводяться за загальними правилами, у відповідача зберігається право на оскарження ухваленого заочного рішення [6, с. 52].

Як зазначає А. Андрушко, заочне рішення повинно відповідати всім вимогам, які висувають до будь-яких інших рішень суду (структура, форма, зміст, порядок ухвалення, проголошення та ін.). Крім цього, заочне рішення має низку рис, які відрізняють його від інших рішень суду. Найменування такого судового рішення (постанови) повинно містити вказівку на те, що це рішення є заочним. У ньому також повинно зазначатися положення про строк і порядок подання заяви про його перегляд. Законом також не передбачено можливості складання судом неповного рішення суду, передбаченого ст. 218 ЦПК [3].

Заочне рішення направляють відповідачу рекомендованим листом не пізніше п'яти днів із дня його проголошення, який може подати заяву про його перегляд. На відміну від загального правила, за яким рішення суду не може

бути змінене чи скасоване судом, який його ухвалив, заочне рішення за наявності необхідних для цього підстав може бути скасоване [3].

На законодавчому рівні чітко не визначено момент набрання законної сили заочним рішенням.

Згідно з правовою позицією, висловленою в усіх Науково-практичних коментарях до ЦПК України, заочне рішення набуває законної сили після завершення всіх передбачених законом строків (строку на подачу відповідачем заяви про перегляд заочного рішення, а в подальшому – строку на апеляційне оскарження) [6, с. 52].

При цьому проблемним є питання щодо початку відліку строку для апеляційного оскарження, оскільки він залежить від моменту отримання копії заочного рішення відповідачем.

Абзацами 3 і 4 п. 16.6 Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді, затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України від 27.06.2006 р. № 68, було передбачено, що в разі неотримання судом повідомлення заочне рішення вважають таким, що не набрало законної сили. Після з'ясування точного місцезнаходження відповідача копію заочного рішення надсилають відповідачу повторно [6, с. 53].

Однак постановою Окружного суду м. Київ від 02.10.2009 р. по справі №2-ф2517/06/2670 за позовом АБ "Брокбізнесбанк" до Державної судової адміністрації України абзаци 3 і 4 п. 16.6 вищевказаної Інструкції було визнано нечинними [2].

Згідно із ст. 224 ЦПК України, у разі неявки в судові засідання відповідача або всіх відповідачів, які належним чином повідомлені, та від яких не надійшло заяви про розгляд справи за їх відсутності, або якщо повідомлені ним причини неявки визнано неповажними, суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи [1].

Інститут заочного розгляду не порушує конституційного принципу змагальності процесу, оскільки забезпечується повною інформованістю сторін про позицію кожного, судові засідання провадиться за загальними правилами, у відповідача зберігається право на оскарження постановленого заочного рішення [4, с. 487].

Як вказує А. Андрушко, головуєчий відкриває судові засідання та з'ясовує, хто з осіб, які беруть участь у справі, з'явився, встановлює їх особу, перевіряє повноваження представників, після чого повідомляє зміст заяви та з'ясовує думку сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, щодо вимог про перегляд заочного рішення [3].

За результатами розгляду заяви справи суд постановляє ухвалу. Якщо судом буде встановлено, що відповідач не з'явився в судові за-

сідання та не повідомив про причини неявки з поважних причин, і докази, на які він посиляється, мають істотне значення для правильного вирішення справи, заочне рішення підлягає скасуванню. В цьому разі суд призначає справу до розгляду в загальному порядку. В інших випадках суд залишає заяву про перегляд заочного рішення без задоволення [3].

Крім того, у ст. 225 ЦПК передбачено, що заочний розгляд справи проводиться за загальними правилами, встановленими ЦПК, із винятками й доповненнями, встановленими відповідною главою. Основною відмінністю заочного рішення від звичайного є правові наслідки, які передбачають заочний розгляд справи та ухвалення заочного рішення. Це пов'язано з обов'язковістю горизонтального перегляду такого заочного рішення, тобто судом, який ухвалив це рішення, лише за заявою відповідача до його перегляду вищими судовими інстанціями [1].

Аналіз положень ЦПК щодо заочного розгляду справи дає змогу дійти висновку, що зазначений інститут потребує серйозного доопрацювання, а практика перегляду та виконання заочних рішень свідчить про існування системних проблем.

Функціонування інституту заочного провадження в судовому процесі України не позбавлено недоліків, що іноді призводить до суттєвого порушення прав і законних інтересів однієї або обох сторін.

Інститут заочного розгляду в ЦПК зазнав істотної трансформації з часу свого виникнення. Аналіз положень ЦПК щодо заочного розгляду справи дає можливість дійти висновку, що зазначений інститут потребує серйозного доопрацювання, а практика перегляду та виконання заочних рішень свідчить про існування системних проблем, зокрема:

- 1) не врегульованими є правомочності суду щодо випадків незгоди позивача на заочний розгляд справи;
- 2) непоодинокі випадки, коли суд ухвалює заочне рішення, незважаючи на явку в судові засідання представника відповідача з належно оформленими повноваженнями. Неявка представника відповідача може стати додатковою підставою для скасування заочного рішення;
- 3) на практиці інколи ухвалюють заочні рішення у справах, де відповідач не був повідомлений належним чином про судові засідання, що призводить до суттєвого порушення інтересів відповідача;
- 4) відсутність єдиної практики набрання заочним рішенням законної сили через прогалини в ЦПК. Згідно із ст. 232 ЦПК, заочне рішення набирає законної сили відповідно до загального порядку, встановленого ЦПК;
- 5) порушення інтересів позивача через те, що досі не визначено, як діяти суду, якщо

копію заочного рішення неможливо вручити відповідачу через ті чи інші причини (ухилення відповідача від його отримання, розгляд справи за останнім відомим місцем проживання відповідача, зміна місця проживання відповідача та недобросовісне виконання ним обов'язку повідомити суд про відповідні зміни тощо);

- 6) хибне визнання заочного рішення таким, що набрало законної сили після десяти днів із моменту його проголошення, і його примусове виконання;
- 7) наявність хибної практики зупинення стягнення за виконавчим документом, що за своєю сутністю є заходом забезпечення позову, аналогією закону, згідно з якими до заяви про перегляд заочного рішення застосовують загальні норми ЦПК;
- 8) відсутність законодавчо визначених підстав визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню;
- 9) інші проблеми [9, с. 54].

Проблема набрання законної сили рішенням суду виникає також у випадках, коли відповідач, беручи участь у справі, залишає судові засідання під час проголошення рішення суду. В таких ситуаціях суд також має направити відповідачу поштою копію рішення суду. Але, якщо умисно чи неумисно відповідач не отримує цієї копії рішення суду, то строк для подачі апеляційної скарги для нього не починається, і рішення суду не може набрати законної сили у зв'язку із закінченням строку для подання апеляційної скарги.

У зв'язку з тим, що вищезазначена ситуація в судовій практиці зустрічається доволі часто, для врегулювання цієї програми необхідно внести зміни до цивільного процесуального законодавства щодо вручення копії заочного рішення суду відповідачу, який відсутній за адресою (місця проживання чи місця перебування, зареєстрованого у встановленому законом порядку), за правилами вручення судових повісток.

Так, буде захищене право позивача на своєчасне отримання заочного рішення суду, яке набрало законної сили для подальшого його виконання. Відповідач має право на апеляційне оскарження рішення суду навіть після набрання ним уже законної сили, а також право на подання апеляційної скарги чи заяви про перегляд заочного рішення суду [5, с. 54].

Заочний розгляд має двоїсту природу: з одного боку, він покликаний гарантувати права відповідача, коли справу розглядають без його особистої участі, з іншого – має на меті захистити права позивача, коли відповідач своєю неявкою затягує вирішення спору. Заочний розгляд не є скороченим, спрощеним чи самостійним видом провадження в цивільному процесі.

Якщо розглядати заочне провадження як цивільно-процесуальну санкцію, то можна

стверджувати, що заочний розгляд є несприятливим процесуально-правовим наслідком для відповідача, який не виконує обов'язок повідомляти суд про причини неявки в судове засідання, але аж ніяк не санкцією за неявку в судове засідання. Це положення дало змогу також зробити висновок, що заочний розгляд справи ґрунтується на законодавчо закріпленому допущенні неповажності причин неявки відповідача в судове засідання, якщо він своєчасно не повідомив суд про них [8, с. 192].

З огляду на вищенаведене, потрібно:

- 1) дослідити становлення та розвиток заочного розгляду справи в цивільно-процесуальному законодавстві, що діяло на території України, та відповідних ідей у доктрині цивільного процесуального права;
- 2) виявити значення заочного розгляду в цивільному судочинстві, а також визначити поняття заочного рішення та особливості прояву окремих цивільно-процесуальних інститутів під час заочного розгляду;
- 3) розкрити умови допустимості заочного розгляду справи;
- 4) розглянути порядок розгляду справи за відсутності відповідача;
- 5) проаналізувати можливість ухвалення заочного рішення при пред'явленні зустрічного позову та за участю у справі третіх осіб;
- 6) розкрити особливості змісту заочного рішення;
- 7) встановити особливості перегляду та оскарження заочного рішення, а також набрання ним законної сили [7, с. 83].

IV. Висновки

У статті проаналізовано загальнотеоретичні аспекти набрання законної сили заочного рішення в межах цивільно-процесуального законодавства України, яке виникло з прийняттям чинного ЦПК України та сприяє розумному спрощенню процедури. Заочний розгляд справи закріплено розд. III гл. 8 ст. 224–233.

Доцільним було б доповнити гл. 8 ЦПК “Заочний розгляд справи” та Закон України “Про виконавче провадження” від 21.04.1999 р. № 606 нормами, які надавали б додаткові можливості суду щодо зупинення виконавчого провадження за аналогією до ст. 328 ЦПК, коли виконання рішення суду зупиняється до розгляду справи по суті судом касаційної інстанції.

Аналіз нововведення в процесуальний закон такої процедури, як ухвалення заочного рішення, дає підстави зробити висновок про наявність низки проблем і недоліків, яку будуть ускладнювати застосування цих норм процесуального права. Разом з тим, наявність одночасно права на ухвалення як

звичайного, так і заочного рішень за умови неявки в судове засідання відповідача практично нівелює значущість процесуального інституту заочного рішення та не буде сприяти захисту порушених прав та інтересів позивачів, оскільки дає можливість суду, який ухвалив заочне рішення, його скасувати та продовжити розгляд справи, а це призводить до затягування її розгляду.

Список використаної літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 1618-IV, 2016. – Ст. 419.
2. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 02.10.2009 року у справі № 2а-2517/09/2670 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Re-view/6449532>.
3. Андрушко А. В. Цивільний процес : навчальний посібник [Електронний ресурс] / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. – Київ : Прецедент, 2005. – 172 с. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnu-ku/tsuivilpro/267-biloysov.html>.
4. Анненков К. Н. Опыт комментария к Уставу гражданского судопроизводства / К. Н. Анненков. – Санкт-Петербург, 1884. – Т. 4. – С. 784.
5. Горбонос Ф. В. Поняття та умови заочного провадження справ в судах [Електронний ресурс] / Ф. В. Горбонос, Н. Л. Іващук // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – Вип. 8. – С. 147–151. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2012_8_36.
6. Матвієнко О. І. Набрання законної сили заочного рішення у цивільно-процесуальному судочинстві // О. І. Матвієнко. – Одеса : Причорноморська фундація права. – 2014. – 124 с.
7. Навроцька Ю. В. Неявка відповідача в судове засідання як умова допустимості заочного розгляду справи / Ю. В. Навроцька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. Серія юридична. – Львів, 2006. – Вип. 3. – С. 81–95.
8. Навроцька Ю. В. Процесуально-правова суть та становлення інституту заочного розгляду справи в цивільному процесі України / Ю. В. Навроцька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2006. – Вип. 42. – С. 191–197.
9. Трипольська М. Проблемні аспекти заочного провадження в цивільному судочинстві / М. Трипольська // Вісник НААУ. – 2015. – №7–8 (15). – С. 52–55.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2016.

Тульчевская Н. В. Общетеоретические аспекты вступления в законную силу заочного решения в рамках гражданского процессуального законодательства Украины

Статья посвящена анализу вступления в законную силу заочного решения в гражданско-процессуальном судопроизводстве Украины. Определено, что институт заочного рассмотрения дела справедливо считают одной из форм реализации принципа состязательности и достоянием гражданского процесса. Указано, что практика применения норм, регулирующих рассмотрение дела в порядке заочного решения, расширяется, и возникают проблемы относительно толкования и применения норм, регулирующих порядок заочного рассмотрения гражданских дел.

Ключевые слова: заочное решение, заочное рассмотрение гражданских дел, заявление, иск, гражданское судопроизводство, судебный процесс.

Tulchevska N. Theoretical Aspects of the Entry into Legal Default Judgment in Civil Process of Ukraine

The article is devoted to general theoretical analysis of the coming into effect of the decision in absentia in civil procedural proceedings. Presents the significant problems that arose with the adoption of the Civil Process Code of Ukraine of 18 March 2004. The CPC of Ukraine introduces institute proceedings in absentia, which rightly considered a form of the principle of competition in civil proceedings, besides the inclusion of the Institute in absentia proceedings are the property of Civil Procedure. It is noted that since the beginning of the above institution in the CPC – it has undergone a significant transformation, respectively needs serious revision. Reforming civil justice require the legislator to a range of procedural novels, improving existing procedural and legal structures that are designed to ensure the constitutional right to timely and effective judicial protection. The conditions of “absence of the defendant at trial” as a primary element of the admissibility of the case in absentia. Determined that the practice of rules governing proceedings in order of distance solutions, expanding and emerging issues in the interpretation and application of the rules governing the procedure, the correspondence of civil proceedings, in accordance with the implementation of Correspondence Institute sometimes leads to a substantial violation of the rights and legitimate interests of. A investigate the formation and development absentia proceedings in civil procedural law in force in Ukraine, and the ideas in the doctrine of civil procedural law; identify important consideration in absentia in civil proceedings, as well as define the concept of distance solutions and features of individual civil judicial institutions during absentia proceedings; to reveal the terms of the admissibility of the case in absentia; consider the order of proceedings in the absence of the defendant; analyze the possibility of adopting a decision in absentia on presentation of a counterclaim and with the participation in the case of third parties; to reveal features of the content of the decision in absentia; set viewing features and appeal of the decision in absentia, and its entry into force.

Key words: a default judgment, civil proceedings in absentia, the statement claim, the applicant, interested person, the plaintiff, the defendant, the type of proceedings, civil proceedings, the trial.